

2. Системно-структурний підхід – визначення внутрішніх зв'язків та взаємозалежності елементів даної системи (внутрішня організація).
3. Системно-функціональний підхід – виявлення функцій, для виконання яких існують відповідні суб'єкти соціальної роботи.
4. Системно-цільовий підхід визначення цілей та взаємовідповідність їх між собою.
5. Системно-ресурсний підхід – виявлення та ієрархія ресурсів, які необхідні для вирішення соціальної проблеми.
6. Системно-інтеграційний підхід – визначення сукупності якісних характеристик системи, що забезпечують її цілісність та особливість.
7. Системно-комунікаційний підхід – виявлення зовнішніх зв'язків у відповідному соціальному просторі.
8. Системно-історичний підхід – виявлення умов у часі виникнення соціальної проблеми, етапність розвитку, сучасний стан, актуальність та можливі перспективи.

Отже, методологія проєктивної діяльності в системі соціальної роботи – це сукупність підходів, методів, прийомів розробки, обґрунтування та аналізу проєктів соціальної роботи на різних рівнях соціальних організацій в часі, що базується на основі системи показників, при відповідній їх взаємоузгодженості.

Виходячи з вищезазначеного, можна стверджувати, що проєктивна діяльність є основою інновацій у сфері соціальної роботи, а відповідно і розвитку, у цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В.Н. Социальное проектирование становления и развития гражданского общества. (Создание стратегического плана развития района, города, региона): науч.-метод. пособие / В. Н. Виноградов, О. В. Срлих. – СПб. : Леонтьевский центр, 2000. – 120 с.
2. Вяхирева Е.А. Социальное прогнозирование и проектирование: учеб.-метод. пособ. / Е.А. Вяхирева; ред. Т. П. Дурусанова. – Балашов : Издатель Николаев, 2001. – 16 с.
3. Луков В.А. Социальное проектирование: учеб. пособ. для студ. вузов, обуч. по спец. 350500 «Социальная работа» / Луков В. А. – М. : Издательство Московской гуманитарно-социальной академии, 2003. – 239 с.
4. Осадчая Г.И. Социология социальной сферы: учеб. пособ. для студ. вузов, обучающихся по спец. 020300 «Социология» / Осадчая Г. И. – М. : Академический Проект, 2003. – 334 с.
5. Прогнозное социальное проектирование и город / [отв.ред. Т.М. Дридзе]. – М. : Наука, 1994. – 133 с.
6. Щеглова С. Н. Социальное прогнозирование, проектирование и моделирование : учеб. практикум / Щеглова С.Н. – М. : Социум, 2001. – 95 с.

УДК 364.62 (477.85)

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ, У ЯКИХ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ НАСИЛЬСТВО

Гаврилюк Л.П., к. б. н., доцент,
Ватаманюк О.В., магістрант

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті йдеться про здійснення соціального супроводу сім'ї, у якій здійснюється насильство та про вплив сімейного насилля на особистість жінки.

Ключові слова: насильство в сім'ї, домашнє насилля, насильство проти жінок, соціальний супровід, складні життєві обставини, соціальні послуги, гендер.

Гаврилюк Л.П., Ватаманюк О.В. ГЕНДЕРНЫЕ АСПЕКТЫ СОЦИАЛЬНОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ СЕМЕЙ, В КОТОРЫХ ОСУЩЕСТВЛЯЕТСЯ НАСИЛИЕ / Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, Украина.

В статье речь идет об социальном сопровождение семьи, в которой осуществляется насилие, и о влиянии семейного насилия на личность женщины.

Ключевые слова: насилие в семье, домашнее насилие, насилие против женщин, социальное сопровождение, сложные жизненные обстоятельства, социальные услуги, гендер.

Gavrilyuk L.P., Vatamanyuk O.V. GENDER SOCIAL SUPPORT FOR FAMILIES, WHERE THE VIOLENCE EXISTS / Chernivtsi National University, Ukraine.

The article focuses on the social support of families in which the violence and the impact of family violence on the woman's personality.

Keywords: domestic violence, domestic violence, violence against women, social support, difficult life circumstances, social services, gender.

Тривалий час проблема насильства в сім'ї в суспільстві замовчувалася. Будь-яке втручання у сімейні стосунки з боку держави та суспільства вважалося порушенням таємниці приватного життя і не припускалося. Таке становище призвело до певного свавілля у сфері сімейних відносин та перетворення їх на область латентних правопорушень, які залишалися поза увагою компетентних органів і державної влади. Насильство в сім'ї, незважаючи на його форму (фізичне, економічне, сексуальне чи психологічне, між якими часто важко провести межу), є одним з найбільших порушень прав людини, як на вітчизняному, так і на міжнародному рівнях, зокрема, права на життя. За статистичними даними, жертвами домашнього насильства в більшості випадків є жінки, яким вкрай важко допомогти можуть надати різні спеціалісти при здійсненні соціального супроводу сім'ї. Вивчення проблеми насильства в сім'ї займалися багато вчених, зокрема Алексеева Л.С., Бондаровська В. А., Власов П.О., Дмитренко М.І., Іванченко С.Н., Максимова Н.Ю., Мілютіна К.Л., Цимбал Є.І., проте гендерні особливості здійснення соціального супроводу не є дослідженими і потребують більшої уваги.

Метою статті є вивчення впливу сімейного насилля на особистість жінки (роль в сім'ї якої важко переоцінити) та визначення шляхів надання психолого-педагогічної допомоги для подолання цього негативного суспільного явища.

За даними Американської Медичної Асоціації, за останні п'ять років у США в результаті домашнього насильства загинуло приблизно стільки жінок, скільки загинуло американців під час війни у В'єтнамі [1]. За даними організацій, які в розвинутих країнах надають допомогу дітям з вродженими вадами, більше третини вагітних жінок є жертвами насильства. Побої, нанесені жінці під час вагітності, є однією з основних причин вроджених дефектів і смерті немовлят. Сто п'ятдесят жінок помирають кожний рік від рук своїх чоловіків (партнерів), за даними угорських недержавних організацій [4].

Соціальне дослідження компанії GfK Ukraine показало, що 44% населення України потерпало від насильства в сім'ї впродовж свого життя, причому 30% зазнавали насильства у дитячому віці, а близько половини тих, хто зазнавав насильства в дитячому віці, стикалися з ним і в дорослому житті, жертвами домашнього насилля в 90 % випадків були жінки [3].

Для надання різноманітних видів соціальної допомоги жертвам насилля застосовують соціальний супровід.

Соціальний супровід – вид соціальної роботи, спрямованої на здійснення соціальних опіки, допомоги та патронажу осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах, з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу [2].

Складні життєві обставини – це обставини, що об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самостійно (інвалідність, часткова втрата рухової активності у зв'язку із старістю або станом здоров'я, самотність, сирітство, безпритульність, відсутність житла або роботи, зневажливе ставлення та негативні стосунки в сім'ї, малозабезпеченість, психологічний чи психічний розлад, стихійне лихо, катастрофа тощо). До складних життєвих обставин поряд з вищевказаними відносять також насильство [2].

Насильством в сім'ї, відповідно до статті 1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», визнаються будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю [4].

Насильство проти жінок – це будь-який акт насильства, здійснений на підставі статевої ознаки, що спричиняє або може спричинити фізичне, статеве, психологічне ушкодження чи страждання жінкам, включаючи погрози здійснення таких актів, примушення або позбавлення волі, будь то у суспільному чи особистому житті [1]. Основою здійснення насильницьких дій в сім'ї по відношенню до жінок є проявом гендерної дискримінації у суспільстві. Особа, яка здійснює насилля, не уповноважена якимись державними органами на ці дії, а робить це з власної ініціативи з метою досягнення певних власних цілей, найголовнішою з яких є встановлення домінування, контролю над поведінкою іншої особи [3].

Гендер (англ. gender – стать, від лат. genus – рід) – у широкому сенсі цього слова – це стать, представником якої людину сприймають у суспільстві: родичі, друзі, колеги на роботі, однокласники за

місцем навчання, випадкові перехожі і т. д. У вузькому сенсі слова – це соціальна стаття, тобто та стаття, яку «приписали» даній людині від імені суспільства уповноважені на те органи, інакше – паспортна стаття, або стаття у документах [5].

Пережитки патріархальної свідомості у сучасному суспільстві є проявом гендерної дискримінації, так як в патріархальному суспільстві домінуючою була постать чоловіка. При цьому, жінки і діти були безправними і повністю підпорядкованими чоловікові – голові сім'ї. Влада чоловіка підтримувалася за допомогою жорстокого поводження. Релігія не просто виправдовувала насильство в сім'ї, а нерідко робила його обов'язковим елементом життя. І хоча зараз спосіб життя докорінно змінився, проте суспільна думка, культурні традиції мають велику інерцію і зберігаються десятиріччями і століттями після того, як зникли об'єктивні причини їх виникнення.

Крім того, численні гендерні стереотипи, які є в суспільній свідомості і успадковані від патріархального суспільства, нерідко виправдовують домашнє насильство. В основу цих стереотипів покладено уявлення про другорядність жінки, її другосортність [3].

У сучасному суспільстві сприяє збереженню домашнього насильства й економічна нерівність чоловіків і жінок, те, що переважна частина власності, навіть у високо розвинутих країнах, знаходиться в руках чоловіків. Адже жінка часто матеріально залежна від чоловіка і потребує фінансової підтримки для виховання дітей. Так як заробітна плата жінок в середньому по Україні не перевищує 70 % заробітної плати чоловіків і жінки частіше зайняті на менш престижних та нижче оплачуваних посадах, безробіття має «жіноче обличчя», хоча гендерні психологи стверджують, що жінки частіше звертаються до служб зайнятості [5].

Жінку в сім'ї може також утримувати неможливість знайти інше помешкання для себе і своїх дітей. Вона може відчувати сором від того, що з нею так поводяться і вважати себе винною у своїх нещастях. Це спонукає її приховувати від сторонніх випадки насильства і утримує від розлучення з чоловіком. Часто жінка не хоче позбавляти дітей батька, або вважає, що їй самій буде важко виховувати дітей. Нерідко жінка вірить, що лише вона може допомогти чоловікові розв'язати його проблеми, наприклад, позбутися алкогольної чи іншої залежності. Серед насильників багато людей з психопатичними відхиленнями, для яких характерна агресивна поведінка, яка часто пов'язана з алкоголізмом, вживанням наркотиків, але не обов'язково ними обумовлена. Жінка може просто боятися свого насильника, який погрожує що вб'є її, або дітей, якщо вона його покине.

Свій внесок у розвиток насильства взагалі, та сімейного зокрема, роблять телебачення, кіно, бульварна преса, які зображають і пропагандують насильство, сприяють засвоєнню молоддю схем агресивної поведінки. Особливо негативний внесок у розповсюдження насильства робить порнографія, яка прищеплює погляд на жінку як «річ для сексу», що фактично виправдовує як фізичне, так і інші форми насильства [5].

Якщо жінка втягнута в тривалі насильницькі стосунки, це деформує її особистість, знижує її самооцінку, соціальну активність, у неї виникає почуття безвиході, ізоляції, глибокого розпачу, часто спостерігається деградація особистості. Жінка відчуває себе ізольованою від звичайного оточення, не здатного, на її погляд, зрозуміти її проблеми, поспівчувати їй і допомогти. На основі цього можуть виникати суїцидальні наміри, а іноді прагнення вбити кривдника.

У дітей, які виростають в умовах насильства, теж, як правило, занижена самооцінка, підвищена імпульсивність, вони не вміють відкладати на потім задоволення власних бажань, не стають соціально зрілими і відповідальними особистостями. У таких дітей підвищений ризик стати в майбутньому алкоголіками, наркоманами, злочинцями [3].

Часто насильство не є окремим актом, а є тривалим процесом, при якому складається специфічна система стосунків між насильником і жертвою. Насильство, яке не зустріло рішучої відсічі, має тенденцію до посилення. Однією з характерних рис насильства є його циклічність. Поштовхом до насильства є внутрішній психологічний імпульс насильника. Відповідальність за насильство завжди лежить на насильникові і не може бути знята ніяким посиленням на провокаційну поведінку жертви. З часом проміжки між вибухами люті зменшуються, а амплітуда насильства з кожним циклом збільшується, з кожним разом насильник застосовує все більш жорстокі форми насильства. Насильнику часто необхідна присутність жертви, щоб підвищити власну самооцінку і не залишитись самотнім. Кожен цикл насильства все міцніше прив'язує насильника до жертви, і відчуття цієї залежності на підсвідомому рівні є ще однією з причин ненависті до жертви [3].

Мати, яка є жертвою насильства, може бути «проміжною ланкою» насильства, прагнучи компенсувати своє принижене становище жертви утиском ще слабших – дітей. Діти, які виросли в атмосфері насильства, будують свої стосунки з батьками на тих же засадах насильства. Насильницьке ставлення до батьків може виникнути і в сім'ях, де діти виросли в атмосфері всюдозволеності. Старші діти можуть чинити насильство над молодшими, брати над сестрами, діти можуть об'єднуватись для насильства над

кимось одним з дітей; можливе насильство між зведеними братами і сестрами і по відношенню до домашніх тварин [5]. Часто насильники походять з сімей, де здійснювалося насильство над ними самими або їхніми матерями, в результаті чого вони засвоїли стереотип поведінки свого батька.

Законодавством України визначено спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї, яким є Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, а на місцях – управління (відділи) у справах сім'ї, молоді та спорту місцевих державних адміністрацій, на які покладено координацію діяльності всіх суб'єктів при здійсненні заходів з попередження насильства в сім'ї (у тому числі організація впровадження корекційних програм та проходження їх особами, які вчинили насильство в сім'ї), забезпечення надання допомоги потерпілим.

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, у межах своєї компетенції здійснюють заходи з попередження насильства в сім'ї, при виявленні сім'ї, у якій вчинено насильство або існує реальна загроза його вчинення, у тому числі жорстокого поводження з дитиною (будь-які форми насильства над дитиною в сім'ї). Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді в термін, що не перевищує 3 робочих днів, подають інформацію до управління (відділу) у справах сім'ї, молоді та спорту відповідної державної адміністрації, а у випадку вчинення насильства стосовно дитини – також у службу в справах дітей та органи внутрішніх справ [2].

ЦСССДМ, відповідно до своїх повноважень щодо попередження насильства в сім'ї: приймають інформацію про випадки вчинення насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення; забезпечують надання особам, які постраждали від насильства в сім'ї, психологічної, соціально-педагогічної, соціально-економічної, інформаційної, соціально-медичної та юридичної допомоги; здійснюють соціальне інспектування сімей, в ході якого вивчаються особливості життєдіяльності сім'ї, умов її проживання і складається соціально-психологічна характеристика сім'ї та план подальшої роботи з сім'єю, на основі якого здійснюється соціальний супровід сімей, де мають місце випадки вчинення насильства або існує реальна загроза його вчинення. Метою соціального супроводу є подолання життєвих труднощів, мінімізація негативних наслідків чи, навіть, повне розв'язання проблем сім'ї або особи. Діяльність ЦСССДМ спрямована на відновлення соціальних функцій, морального, психічного та фізичного стану членів сім'ї [2].

Відповідно до Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї та молоді, служб у справах неповнолітніх, центрів соціальних служб для молоді та органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, ЦСССДМ приймають інформацію про випадки реальної загрози або вчинення будь-яких форм насильства в сім'ї через мережу спеціалізованих формувань: службу соціальної підтримки сімей, службу «Телефон Довіри», консультаційні пункти в закладах соціального спрямування тощо [2].

Соціальну підтримку особам, які опинилися в складних життєвих обставинах, в тому числі і особам з дітьми надають центри соціально-психологічної допомоги (кризові центри). Основним завданням кризового центру є надання невідкладних психологічних, соціально-побутових, соціально-педагогічних, соціально-медичних, соціально-економічних, інформаційних і юридичних послуг, послуг з працевлаштування осіб для сприяння їх якнайшвидшому поверненню до нормальних умов життєдіяльності. Центр соціально-психологічної допомоги надає тимчасовий притулок (терміном до 90 діб) та харчування особам, які цього потребують. Під час перебування клієнтів у цьому центрі спеціалісти (психологи, соціальні педагоги, юристи, медики, наркологи) надають такі види соціальної допомоги: психодіагностика з метою психологічної реабілітації та адаптації; консультації з питань виховання дітей, сприяння гармонійному розвитку осіб, їх соціальному патронажу; лікувально-оздоровчі заходи, перша невідкладна допомога в разі нещасного випадку; пошук донорів для надання гуманітарної допомоги; захист прав та інтересів особи, допомога в оформленні правових документів; інформація про режим роботи закладів соціального спрямування, охорони здоров'я, освіти, центру зайнятості, органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування; методичні поради; направляє у разі потреби осіб до інших закладів та установ, що можуть краще задовольнити їх запити [2].

Найперше жертви насилля потребують психологічної допомоги, тому що вони знаходяться у розпачі, втратили віру в себе, багато хто з них вважають себе винними в тому, що стали жертвами насильства. Кваліфікована психологічна допомога має сприяти набуттю впевненості жінки у собі, переконати, що є вихід з безвихідного становища, допомогти позбутися почуття провини за насильство, відчуття себе повноцінною особистістю, здатною вирішувати власну долю. Групи самопідтримки мають на меті допомогти кожній з її учасниць розв'язати психологічні проблеми, а також особисто прийняти рішення щодо способів припинення насильства. Допомагають психологічній реабілітації і тренінги з підвищення самооцінки та формування навичок жіночого лідерства [3].

Жертви домашнього насильства потребують і медичної допомоги. Одними з перших з ними стикаються медичні працівники, лікарі травматологічних пунктів, швидкої допомоги, дільничні лікарі. Медичні працівники кризових центрів повинні розуміти, що в більшості випадків жертви приховують справжні

причини одержаних травм, пояснюючи їх побутовими нещасними випадками. І тільки правильно поставлений діагноз допоможе уникнути погіршення стану здоров'я.

Юрист, дільничний інспектор мав би пояснити жертві, які її права були порушені і в який спосіб вона може їх захистити. Він також може порадити, до яких установ та організацій, зокрема громадських, може звернутися жертва, і яку допомогу може надати кожна з організацій. Нажаль, за рахунок того, що потерпілі часто не знають положень законодавчих актів, спостерігається страх і відмова висувати звинувачення кривднику. Це як виправдання використовують працівники міліції для пояснення власної бездіяльності у справах, пов'язаних з домашнім насиллям. Цьому також сприяють брак віри у правову систему та тиск з боку її працівників. Адже жінка часто не стільки хоче покарати правопорушника, скільки хоче просто припинити насильство і покращити сімейні стосунки. Доцільним є створення спеціальних підрозділів міліції, які б мали належну підготовку та обов'язково включали до свого складу жінок, які б могли краще зрозуміти проблеми і потреби тих жінок, які зазнали насильницьких дій по відношенню до себе.

На нашу думку, діяльність соціального педагога є однією з важливих ланок соціального супроводу сімей в складних життєвих обставинах, під час здійснення якого соціальних педагог повинен знати гендерні особливості жінок та вміло оперувати цими знаннями на практиці. Ця діяльність має включати в себе три напрямки:

- перегляд і зміна в суспільстві поглядів на всю сукупність питань, пов'язаних з проблемою насильства в сім'ї, у такому напрямку, щоб склалось нетерпиме ставлення до цього явища;
- зміна правових підходів до проблеми домашнього насильства, зокрема законодавства і практики, яка застосовується правоохоронними органами;
- надання всебічної допомоги жертвам домашнього насилля.

Кожен з цих напрямків вимагає удосконалення, що буде предметом нашого подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева Л.С. О насилии над детьми в семье / Л.С. Алексеева // Социологические исследования. – 2003. – №4. – С. 24–25.
2. Аналітичний звіт: Моніторинг соціального супроводу сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах. – К. : ДЦССМ, 2006. – 136 с.
3. Бондаровська В.А. Що ми можемо зробити, щоб запобігти домашньому насильству / Бондаровська В.А. – К. : СДМ, 1999. – 60 с.
4. Закон України Про попередження насильства в сім'ї // Відомості Верховної Ради України, 2002. – №10. – С. 70.
5. Иванченко С.Н. Домашнее насилие в Венгрии: Между нормализацией и демонизацией / С.Н. Иванченко // Практична психологія і соціальна робота. – 2005. – №8. – С. 66–69.

УДК 378.37:37.013.42

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК ЗАСІБ ОПТИМІЗАЦІЇ ВПЛИВУ СОЦІАЛІЗУЮЧИХ ФАКТОРІВ У ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ СЛУЖБИ

Завацька Л.М., к. пед. н., професор

Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка

У статті висвітлюється проблема соціалізації студентської молоді засобами діяльності студентської соціальної служби на основі дослідження основних проблем молоді в період навчання у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: соціалізація, студентська соціальна служба, інституції освіти, проблеми молоді.